

با سازمان‌ها از تولد تام‌گ

مدیریت و چرخه عمر سازمان

از: دکتر شهیندخت خوارزمی

برای تبیین چرخه عمر سازمان، نظریه پردازان این حوزه از تمثیل انسان استفاده کرده‌اند. اینان می‌گویند سازمان، مثل انسان مراحل زیر را طی می‌کند:

افراد کوچک و حقیر با مسایل کوچک سروکار دارند و زندگیشان در سر و کله زدن با مسایل پیش پاافتاده و کم اهمیت سپری می‌شود. انسان‌های بزرگ نگران مسایل بزرگ‌اند. انسان در فرایند حیات باید سعی کند رشد یابد و رشد به معنای آزادسازی انرژی از چنگ مسایل کوچک و برداختن به مسایل بزرگتر است.

در این معنا پیر شدن یعنی به تحلیل رفتن روان رویارویی با مسایل و کمال به معنای روان حل مسایل بزرگتر و پیچیده‌تر است. در اینجا باید یاد آورد شد که ویژگی حیات اجتماعی و انسانی درگیری دایم با مسایل است. به بیانی دیگر، زندگی کردن یعنی حل دائمی مسایل. هر قدر زندگی غنی‌تر باشد، مسایلش پیچیده‌تر می‌شود. تنها زمانی که زندگی از حرکت بازمی‌ماند، یعنی درحال سکون که هیچ تغییری رخ نمی‌دهد، هیچ مسئله‌ای وجود ندارد و آن وضعیت مرگ است.

در اینجا لازم است ضمن تأکید بر این که داشتن مسئله طبیعی است و هر فردی و هر سازمانی مسایلی دارد ولی باید میان مسایل طبیعی و مسایل

- تکوین یا تولد
  - نوزادی
  - نوجوانی
  - رشد
  - کمال
  - بیری
  - مرگ

برای هر مرحله ویژگی‌هایی برشمرده می‌شود که آن مرحله را از مراحل دیگر متمایز می‌سازد.

به طور کلی، برای رشد تعاریف متعددی آمده است. شاید به ساده‌ترین وجه بتوان آن را توانایی سروکار یافتن با مسایل بزرگتر و پیچیده‌تر دانست. در این معنا هر مرحله رشد در مقایسه با مرحله قبلی با مسایل ساده‌تری سروکار دارد و در صورتی که مرحله بعد انتقال می‌باید که بتواند از عهده حل مسایل پیچیده‌تر برآید. درست جریان مادری را ماند که به فرزندش که با مسئله‌ای مواجه شده که از عهده حلش بر نماید،

● مسائل طبیعی خاص هر مرحله چرخه عمر سازمانی است
ولی مسائل غیرطبیعی سازمان را به نابودی می‌کشاند.

● هدف مدیریت، هدایت سازمان به سمت کمال است،
رهبری سازمان وظیفه دارد سازمان را به شیوه‌ای اداره کند
که بتواند به سمت مرحله بعدی چرخه عمر سازمانی حرکت
کند.

غیرطبیعی تفاوت قابل شد. مسائل طبیعی خاص هر مرحله چرخه عمر
سازمانی است و سازمان می‌تواند بدون کمک از بیرون سازمان، آنها را
حل کند. ولی مسائل غیرطبیعی سازمان را به نابودی می‌کشاند و بدون
استفاده از کارشناسان بیرون از سازمان حل شدنی نیست.

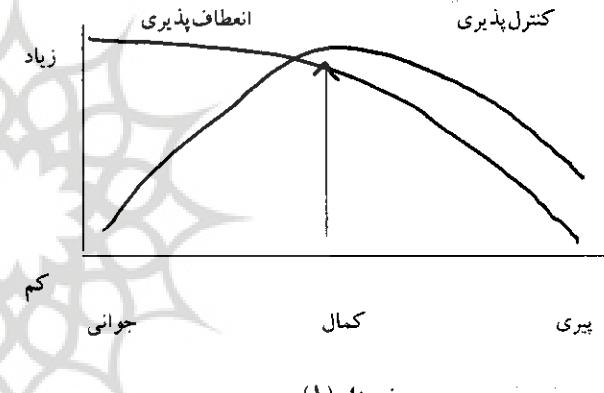
هدف مدیریت، هدایت سازمان به سمت کمال است. رهبری سازمان
وظیفه دارد سازمان را به شیوه‌ای اداره کند که بتواند به سمت مرحله بعدی
چرخه عمر سازمانی حرکت کند و سرانجام وظیفه مدیریت و رهبری
سازمانی آن است که وقتی سازمان وارد مرحله ثبات و کهنسالی می‌شود،
تمهیداتی را به کار گیرد که سازمان از نوجوان شود و هرگز به پیری نرسد.

حال بد نیست به ویژگی‌های هر مرحله نگاهی بیفکیم.

۱- مرحله تکوین یا تولد:

این مرحله‌ای است که تعهدی برای ایجاد سازمان وجود دارد. در این
مرحله تأکید اصلی روی ایده‌ها و امکانات آینده است. در این مرحله
تعدادی موسمس وجود دارد و هیجان و شور و حرارت بر آنها حاکم است.

۲- رشد که خود از مراحل زیر ترکیب یافته است:

- تعارض میان هدف‌های فردی و هدف‌های سازمانی
هدف‌های سازمانی و نظامهای جریان خدمت و تشویق با یکدیگر
همخواهی ندارد. تقویض اختیار رخ داده و رهبری سازمانی از موسس به
مدیر حرفه‌ای تغییر کرده است. درنتیجه تعارض‌های فوق پدید آمده
است.

هدف‌های سازمانی نیز از کار بیشتر به کار بهتر و از سخت تر کار کردن
به هوشمندانه ترقی کار کردن تغییر یافته است. در چنین شرایطی کارکنان
رفته‌رفته سازمان را ترک می‌کنند و تمام انرژی سازمان صرف حل مسائل
داخلی و رفع تعارض‌ها می‌شود. در همین مرحله شرکای اولیه که سازمان
را به وجود آورده‌اند، پراکنده می‌شوند.

۳- کمال:

کمال نقطه بینه منحنی چرخه عمر است. سازمان در این نقطه است که
به تعادل می‌رسد: تعادل میان کنترل پذیری و انعطاف پذیری آن گونه که
در نمودار (۱) نشان داده شده است:

در مراحل آغازین رشد، سازمان انعطاف پذیری بالایی دارد ولی
چندان کنترل پذیر نیست. در مرحله کمال است که به حد بینه
انعطاف پذیری و کنترل پذیری می‌رسد. از آن پس هم انعطاف پذیری
خود را از دست می‌دهد و هم کنترل پذیریش را.

به هر حال ویژگی‌های سازمان در مرحله کمال به شرح زیر است:

- سیستم‌های تخصصی و ساختار سازمانی دارد.

- مرحله فوزادی: در این مرحله، سازمان تکوین یافته است و مراحل
آغازین حیات خود را می‌گذراند. سیاست‌ها و نظام‌ها و روش‌های اندکی
وجود دارد و بودجه‌بندی هنوز شکل نگرفته است. هر کسی مشغول کاری
است. وظایف مشخص نیست. سازمان، به شدت تمترک است و بنیان‌گذار
یا مدیر عامل تمامی اختیارات را دارد. در چنین مرحله‌ای همه یکدیگر را
به اسم کوچک می‌شناسند. سلسه مراتب چندانی وجود ندارد. سازمان در
این مرحله مشکل مالی دارد و هدفش تأمین سرمایه است. این دوره باید
خیلی سریع پشت سر گذاشته شود. تقویض اختیار و چارت سازمانی
وجود ندارد. کارکنان، اغلب در پی یافتن کاری موقعی به اینجا آمده‌اند.

- مرحله رشد سریع: در مرحله نخست ایده‌ای وجود داشت که در
مرحله دوم تحقق یافت. در مرحله سوم این ایده به کار افتد و بهره‌برداری
آغاز شده است. در اینجا فروش بالا رفته و سازمان در حال شکوفایی است
و بنیان‌گذار غرق در غرور و نجوت است.

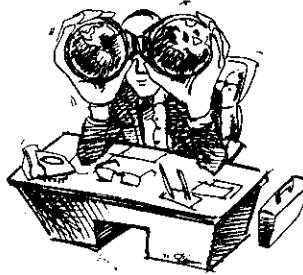
- نوجوانی: در این مرحله نشانه‌های تعارض و ناهمخواهی پدیدار
می‌شود. تعارض در چهار حوزه زیر بیشتر دیده می‌شود:

- تعارض میان کارکنان قدیمی و جدید

- تعارض میان موسس و مدیر حرفه‌ای

- تعارض میان موسس و سازمان

● **وظیفه مدیریت و رهبری سازمانی آن است که وقتی سازمان وارد مرحله ثبات و کهنسالی می‌شود، تمهیداتی را بکارگیرد که سازمان از نو، جوان شود و هرگز به پیری نرسد.**

فروندگاه، تاکسی، رستوران یا هر جایی درباره مسائل مهم به بحث و مذاکره می‌پردازند و تصمیم می‌گیرند. سازمان‌های درحال رشد، جلسات خود را در دفتر بنیان‌گذار سازمان تشکیل می‌دهند، زیرا این دفتر، کانون قدرت سازمان است. در این مرحله صحنه و ناهار و شام اداری بسیار معمول است. تصمیم‌ها سریع و بیشتر توسط مومن اتخاذ می‌شود.

سازمان‌های نوجوان زیاد تشکیل جلسه می‌دهند، و در واقع همه وقت مدیران صرف تشکیل جلسه می‌شود تا تصمیم‌گیری درباره مسئولیت‌ها، مقررات، سیاست‌ها، نیازهای اطلاعاتی و نظام‌های پاداش.

در سازمان‌های درحال کمال، اتاق خاصی برای جلسات وجود دارد که از آن بیشتر برای کارکمیت‌ها استفاده می‌شود. در این اتاق مبلمان راحت و قابل استفاده است و نور کافی و مناسب و همیشه کاغذ یادداشت روی میز دیده می‌شود و روی دیوارها فضای کافی برای چسباندن نقشه و جدول و تابلوها وجود دارد.

به عکس در مرحله اشرافیت، اتاق تشکیل جلسه، مجلل با میز و صندلی‌هایی از چوب سیاه و برآق و فرش عالی و نور کم و پرده‌های شیکی که همیشه بسته است و پرتره‌ای از بنیان‌گذار سازمان که روی دیوار نصب شده است. همیشه در این اتاق سکوت حاکم است و همه چیز آن به شخص احساس بدی می‌دهد. فضا به گونه‌ای است که فرد جرات ندارد بگوید «مواظب باشید ما داریم سهم بازارمان را از دست می‌دهیم، اوضاع رو به خرابی است» همه چیز هشدار می‌دهد: «آرامش موجود را برهم نزیند.»

استفاده از فضا

در سازمان نوزاد افراد دفتر کار خاصی ندارند. به طور کلی همه چیز از میز، تلفن و ناشین تحریر اشتراکی است. سازمان نگران هزینه‌هاست. در مورد سازمان درحال رشد، افراد و دفاتر در سرتاسر شهر و یا حتی کشور پخش شده‌اند. دفتر فروش درجایی و حسابداری در جایی دیگر است. زیرا سازمان سعی دارد از فرصت‌ها و امکانات موجود استفاده کند. برنامه‌ای وجود ندارد. اگر فروش بالا رفت افسراد جدیدی استخدام می‌شوند.

این پراکنده‌گی تا حدی در مرحله نوجوانی نیز ادامه می‌یابد. در مرحله کمال است که محل سازمان متکرک می‌شود. همه به

- نسبت به آینده بینش دارد. می‌تواند آینده خود را بیند و برای تحقق آن برنامه‌ریزی کند.

- خلاقیت در سازمان بسیار بالاست.

- در پی تامین رضایت مشتری است و بیشتر جهت گیریش به سمت دستیابی به نتایجی مشخص است.

- طبق برنامه عمل می‌کند.

- در تلاش است تا به شیوه‌ای قابل پیش‌بینی عملکرد خود را ارتقا بخشد.

- فروش و سودآوریش در حال رشد است.

- می‌تواند سازمان‌های تازه‌ای خلق کند.

- کارکنان و مدیریت می‌دانند چه می‌کنند، سازمان به کجا می‌رود، و چگونه به هدف برستند. سازمان‌های درحال رشد می‌توانند بگویند چگونه در آمد کسب کرده‌اند و سازمان‌های در مرحله کمال می‌گویند چرا قصد دارند در آمد کسب کنند.

۴- **کهنسالی:**

کهنسالی خود از چند مرحله ترکیب یافته است. از جمله مرحله ثبات که نخستین مرحله پیر شدن است. در این مرحله، سازمان هنوز قوی است ولی رفتارهای انعطاف‌پذیری خود را از دست می‌دهد. ثبات، پایان رشد و آغاز زوال است. سازمان درحال ثبات روحیه، خلاقیت و نوآوری خود را از دست می‌دهد و دیگر جرات ندارد دست به تغییراتی زند که او را به مرحله کمال رسانده است.

با کاهش انعطاف‌پذیری، سازمان جاگاتاده می‌شود. سازمان دهی هنوز خوب است، ولی تعارض‌های سازمانی کمتر شده است. همکاران پرجرات و خواهان تغییر و مبارزه روحیه تهاجم خود را از دست می‌دهند. در سازمان تاکید بیشتر روی سوابق گذشته، مقررات و روش‌های است. سازمان در بازار جای محکمی دارد و احساس امنیت می‌کند. از این رو، نیازی به نوآوری احساس نمی‌کند. خلاقیت‌ها کوتاه‌مدت و کم است.

نظم و محافظه کاری حاکم است. کارکنان، بیشتر وقتان در محل کار و دفتر و با هم می‌گذرد تا با مشتریان و فروشنده‌گان.

در مرحله بعدی، سازمان به نوعی ویژگی‌های نظام اشرافی را به خود می‌گیرد. که مهمترین آن به این شرح است:

- صرف هزینه برای سیستم‌های کنترل، مزایا و تسهیلات

- تاکید بر چگونگی انجام کارها تا چرایی آن و این که چه کاری باید انجام شود

- رعایت تشریفات در لباس پوشیدن، طرز رفتار و آداب و رسوم سازمانی

- هرچند کارکنان نگران آنند که سازمان شور وحال و حرکت خود را دارد از دست می‌دهد ولی روح حاکم آن است که «آرامش را بر هم نزن و موج ایجاد نکن»

- نوآوری و اخیلی کم است

- از نظر نقدینگی سازمان قوی است
چند ویژگی دیگر وجه تمایز سازمان‌هایی است که در مراحل گوناگون رشد قرار دارند. از جمله:

تشکیل جلسه

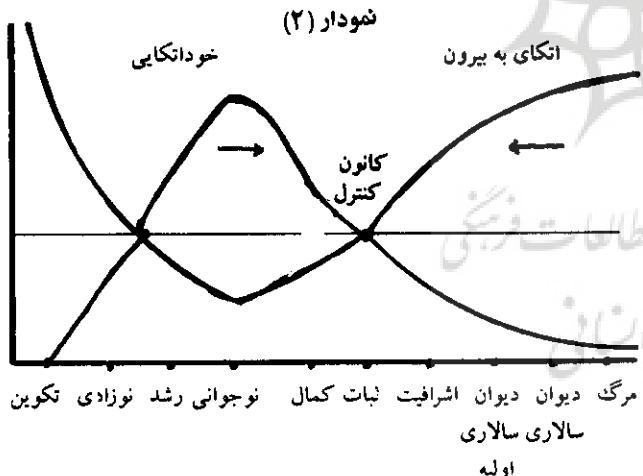
سازمان نوزاد محل خاصی برای تشکیل جلسه ندارد. موسسان در

بیان می شود. مدیران معمولاً از وسائل نوشتاری و دیداری استفاده می کنند.

تعارض

در اشرافیت وضعی حاکم است که شیوه آن خانواده اشرافی یهودی است که در ایتالیا زندگی می کرد. در ایتالیای زمانی جنگ جهانی دوم، که همه نجا در جنگ بود و زندگی یهودیان بسیار در خطر، اعضای این خانواده همچنان در قصر پر شکوه خود به همان شیوه گذشته به زندگی ادامه می دادند. تک تک افراد نگران آینده بودند، ولی در حضور جمع چیزی ابراز نمی شد. این خانواده غرق در گذشته همچنان بی خیال و آرام بدون توجه به آنچه در پی رامونش می گذشت به زیست خود ادامه می داد. در سازمان مرحله اشرافی نیز چنین است. در جلسات رسمی کسی درباره آینده سخن نمی گوید. همه نگرانی را حس می کنند، ولی چیزی بر زبان نمی آورند. معمولاً مشاوری از بیرون برای تحلیل اوضاع دعوت می شود. وی خیلی راحت مشکلات، خطرات و نگرانی ها را شناسایی می کند و به مدیریت گزارش می دهد. مدیران گزارش را می خوانند و به مشاور گفته و ناگفته چنین می گویند: «نگران نباش. ماسال ها در این کسب و کار بوده ایم. شهرت و نامی داریم و می دانیم چه باید کرد. هیچ اتفاقی نخواهد افتاد». در چنین وضعی معمولاً مدیران تک تک با نظر مشاور موافقند ولی در جمع واقعیت های زمان حال را نادیده می گیرند. به طور کلی در این مرحله روی گزارش های مشاوران اقدامی صورت نمی گیرد.

نمودار (۲) از وجهی دیگر یعنی از وجه کنترل تفاوت بین مراحل را شناسایی می کند.

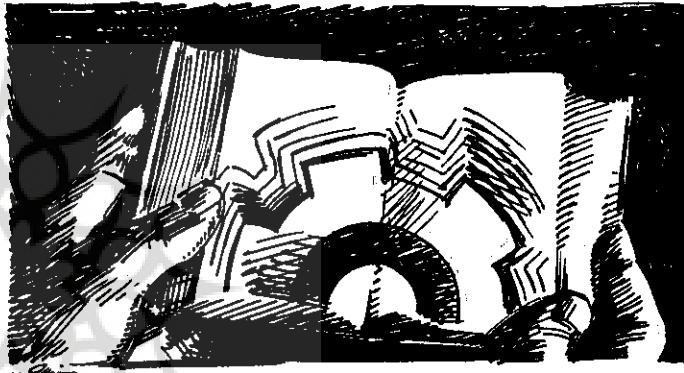
در دوران رشد، سازمان کنترل حیات خود را در دست دارد ولی در مرحله اشرافیت، سازمان انتظار دارد فضا مساعد شود. کانون کنترل یعنی عاملی که می تواند تغییری ایجاد کند، از مرحله ثبات به بعد، عاملی بیرون از سازمان خواهد بود. زیرا فشار مسائل آینده چندان احساس نمی شود. چون سازمان تقدیمگی دارد و همچنان سودآور است، در پی ایجاد تغییر نیست. احساس می کند اگر در وضع موجودش تغییری ایجاد کند، فضای سیاسی سازمان آشفته می شود. پس از مرحله ثبات، مدیریت ایدهوار است کس دیگری در خارج از سازمان کاری بکند. معمولاً از مشاور استفاده می کنند ولی در مرحله بعدی یعنی دیوان سالاری اولیه است که نظرات و پیشنهادات مشاور را به کار می بندند. زیرا در این مرحله است که فشار

ساختمانی واحد انتقال می یابند. هر کسی برای خود دفتری دارد و تسهیلات و امکانات کافی فراهم است.

در مرحله اشرافیت، حفظ ظواهر بر کارکرد ترجیح دارد. ساختمان بزرگ و شبک با فضاهای بدون استفاده چشم را خیره می کند. تنها در راهروی خالی و بزرگ آن می توان سازمانی در حال رشد را کاملاً جای داد. دفتر مدیر عامل دستشویی اختصاصی دارد و ناهارخوری مستقل است و منشی دفتری با مبلمانی کامل برای خود دارد.

ارتباطات

در مرحله نوزادی و رشد، افراد همیگر را به اسم کوچک خطاب می کنند. در مرحله کمال رفته از اسم کوچک و نام فامیل با هم استفاده می شود. ولی در مرحله اشرافیت، بهویژه در جلسات، افراد یکدیگر را با نام خانوادگی و خیلی رسمی خطاب می کنند. البته این امر از کشوری به کشور دیگر تفاوت دارد.

● کمال، نقطه بهینه چرخه عمراست و سازمان در این نقطه است که به تعادل می رسد.

● سازمان های درحال رشد می توانند بگویند چگونه درآمد کسب کرده اند و سازمان های در مرحله کمال می گویند چرا قصد دارند درآمد کسب کنند.

در مراحل اولیه ایجاد سازمان، افراد معمولاً درباره افکار و احساسات خود به راحتی با یکدیگر سخن نمی گویند. خیلی حساسند و زود می رنجند و ضد و نقیض می گویند. در دوره نوزادی، حرف، کم است و عمل بیشتر. صحبت ها کوتاه، مستقیم و صادقانه است. در مرحله رشد، ارتباطات کمیک گذشته است. از همه انتظار می رود هر آنچه در توان دارند به کار برند و معمولاً هم هر قدر زحمت بکشند، باز در حد انتظار نیست. نوعی پاراونیا و بدینی حاکم است. همه مجبورند درباره آنچه بر زبان آورده اند، توضیح دهند. زیرا گفته ها به حساب می آیند و همه سنجیده سخن می گویند.

در مرحله اشرافیت، نوع گفتار مهم است نه آن چه گفته شده است. افراد خیلی آرام و طبق اصول حرف می زندند. بهویژه در جلسات لفاظی زیاد دیده می شود. و هر گفته ای با مقدمه ای پرآب و هاب و القاب خاص

سازمان‌های درحال رشد

- ۱ - موفقیت هر شخص در آن است که از ریسک اجتناب ورزد.
- ۲ - نتایج حاصله بیش از حد انتظار است.
- ۳ - نقدینگی زیاد است.
- ۴ - تاکید بیشتر بر ظواهر است تا کارایی
- ۵ - مهم آن است که کاری چگونه انجام شود و چه کسی آن را انجام دهد.
- ۶ - افراد به رغم کمک‌هایشان و تنها به خاطر شخصیت‌شان حفظ می‌شوند.
- ۷ - هرچیزی منعو است مگر مجاز اعلام شود.
- ۸ - فرصت‌ها، مسئله تلقی می‌شود.
- ۹ - قدرت در دست بخش‌های حسابداری، مالی و حقوقی است.
- ۱۰ - ستاد است که دستور می‌دهد.
- ۱۱ - اختیار با مسئولیت تاسب ندارد.
- ۱۲ - سازمان، مدیریت را کنترل می‌کند.
- ۱۳ - مدیریت تحت تاثیر بی‌حرکتی و رکود سازمان قرار دارد.
- ۱۴ - برای تغییر رفتارهای سازمانی باید کل سیستم تغییر کند.
- ۱۵ - برای بهسازی و تحول به افرادی نیاز است که با دل و جرات بسیار و حتی با توهین وضع موجود سازمان را به باد انتقاد بگیرند
- ۱۶ - مشغولیت ذهنی مدیریت سود است.
- ۱۷ - هدف سازمان دستیابی به سود و ارزش افزوده است.

سازمان‌های درحال رشد

مسایل آینده احساس می‌شود. برای مثال کاهش سهم بازار، نقدینگی منفی و از دست دادن کارکنان خوب به اندازه کافی نگران کننده است.

دیوان‌سالاری اولیه مرحله دیگری است که در آن:

- تعارض و جنگ و دعواهای داخلی زیاد است
  - در فضای بدبینی و سوءظن موج می‌زند
- است.

- در برخورد با مسئله تاکید بر این است که چه کسی باعث آن شده است. این که چه باید کرد.

مرحله اشرافیت در واقع آرامش قبل از توفان است. افراد بخندن می‌زند و به ظاهر با هم دوست و صمیمی هستند. در دیوان‌سالاری اولیه، جنگ رقابت آغاز می‌شود و مدیران با هم درمی‌افتد. در این میان سیستم در پی یافتن قربانی است کسی باید قربانی شود تا تعاملی تقصیر شکست سیستم را به گردن گیرد. هرچند گاه یک باز فردی علم می‌شود و همه بدینخواهی و تقصیرها به گردنش می‌افتد. در این مرحله از عمر سازمان، کارآفرینان می‌روند و اداریون بر جای می‌مانند.

دیوان‌سالاری مرگ

از این پس اگر تحولی رخ ندهد، سازمان به مرحله دیوان‌سالاری نزدیک می‌شود. در این مرحله سازمان دیگر نمی‌تواند منابعی تأمین کند. نظام‌های بسیاری وجود دارد که هیچ کدام کار نمی‌کند. رابطه سازمان با محیط قطع است و انرژی ساختمان صرف مسایل داخلی می‌شود، و در واقع مسایل از کنترل خارج شده‌اند.

مشتریان از راههای کناری با سازمان ارتباط برقرار می‌کنند. اگر انرژی تازه‌ای به جان سازمان تزریق نشود و تحولی رخ ندهد، سازمان رو به مرگ خواهد رفت.

ویژگی‌های سازمان درحال رشد و سازمان‌های درحال پیرشدن

برای مقایسه سازمان‌هایی که رو به رشدند و سازمان‌هایی که رو به زوال در اینجا مجموعه‌ای از ویژگی‌ها فهرست شده است که براساس آن وضع موجود بسیاری از سازمان‌ها را می‌توان شناسایی کرد:

نتیجه

از آنچه که در این مقاله آمد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که مدیریت به اقتضای مرحله‌ای که سازمان در آن قرار گرفته است و براساس جهت‌گیری که برای آینده سازمان خویش تعیین می‌کند، می‌تواند استراتژی‌ها و سیاست‌ها را به گونه‌ای تنظیم کند که به جای هدایت سازمان به سمت رکود و بی‌حرکتی و زوال، آن را به سمت کمال و رشد سوق دهد. در این راه داشش موجود درمورد چرخه عمر سازمان می‌تواند راه گشایش باشد.

بار دیگر تاکید می‌شود که جوانی یا پیری سازمان به هیچ وجه به عمر تقویمی سازمان بستگی ندارد. سازمانی ممکن است دهه‌ها از عمرش بگذرد ولی نیروی جنبشی درونی آن آنقدر قوی باشد که همواره خود را با تحولات پیرامون انتباق می‌دهد و بسیار پرتحرک و پویا عمل کند و توان یادگیری و انتطاف پذیری آن بسیار بالا باشد. به عکس سازمانی دیگر در همان سال‌های اول حیات خود به مرحله دیوان‌سالاری و ایستایی نزدیک شود و در همانجا بماند.